

Хто вінаваты ў тым, што няма добрых твораў у мастацкай літаратуры? Чаму час не нараджае сваіх Шамякіных і Макаёнкаў? Што перашкаджае паступальнаму, вертыкальнаму руху ў прозе і паэзіі? Чаму няма добрых кніг як асновы для кінадраматургіі?..
Пытанні такога плана часцей носяць рытарычны характар. А часам знаходзяцца і адказы на іх. Як правіла, у фармаце пошуку вінаватых. Тады высвятляецца, што шмат у чым вінаватая і літаратурна-мастацкая крытыка. Ці хутчэй — яе адсутнасць...

З сённяшнім часам усё зразумела. Відавочна, іншага адказу, іншай пастаноўкі пытання і быць не можа. Па тых прычынах, што ўсё ніжэйшай становіцца планка крытычных рэцэнзій, што рэдкай з'явай сталі кніжныя навінкі не толькі ў галіне літаратурнай крытыкі, але і літаратуразнаўства... Ды і ўвогуле ранейшага імпульсу, ранейшых жаданняў займацца крытыкай не дужа відаць у пісьменніцкім асяроддзі. Уражанне, што такую «істоту», як крытыка, час, агульная сённяшняя атмасфера проста растрэсчылі, звялі ўшчэнт...

Хацелася б да ўвагі чытачоў прывесці адзін дакумент, які «нарадзіўся» болей паўвека назад — у канцылярыі ЦК Кампартыі Беларусі ён зарэгістраваны 25 лютага 1972 года. Назва: «Мерапрыемствы Саюза пісьменнікаў БССР па выкананню Пастановы ЦК КПСС "Аб літаратурна-мастацкай крытыцы" ад 21 студзеня 1972 г.». Подпіс — старшыні праўлення Саюза пісьменнікаў БССР Максіма Танка. Дарэчы, пра што ішла размова ў партыйнай пастанове? У ёй адзначалася, што партыйныя камітэты,



Фота БелТА.

Максім Танк з пісьменнікамі (злева направа) М. Гамолкам, Я. Семязонам, Н. Гілевічам і Г. Бураўкіным, 1978 г.

Сур'ёзная размова аб стане крытыкі і яе задачах

установы культуры, творчыя саюзы, органы друку прыкладаюць актыўныя намаганні для рэалізацыі рашэнняў XXIV з'езда пра павышэнне ўзроўню літаратурна-мастацкай крытыкі. Задачы крытыкі абмяркоўваліся на розных мерапрыемствах у творчых саюзах — на з'ездах, пленумах, сходах. Як адзначалася пасля ў розных справах, у газетах і часопісах болей пачалі друкаваць змястоўныя артыкулы, «прасякнутыя клопатам пра далейшае развіццё мастацтва сацыялістычнага рэалізму» (часопіс «Вопросы литературы»). У пастанове акрэслена звярталася ўвага на тое, што стан крытыкі пакуль што не адпавядае ў поўнай меры патрабаванням, якія вызначаюцца ролю мастацкай культуры ў камуністычным будаўніцтве.

Трэба прыгадаць, які гэта быў перыяд у гісторыі савецкай літаратуры... Паўсюль гримела слава Аляксандра Салжаніцына. Праз некаторы час адбудзецца яго ад'езд з Савецкага Саюза. На 1970 год творы апальнага пісьменніка былі выдадзены ў 28 краінах свету. Салжаніцыну прысуджана Нобелеўская прэмія ў галіне літаратуры. За мяжой выйшаў Збор твораў Аляксандра Ісаевіча ў шасці тамах. У чэрвені 1971-га ў Парыжы надрукаваны яго раман «Жнівень Чатырнаццатага», у якім асабліва вывільіся прываслаўна-патрыятычныя погляды аўтара. Дарэчы, у 1971 годзе да чытача прыйшла і чарговая аповесць «парушальніка спакою» Васіля Быкава — «Абеліск». У 1971 годзе Алесь Адамовіч напісаў «Хатынскую аповесць». Праўда, «Дружба народов» надрукавала яе ў 1972-м — у дзявятым нумары...

І зусім невыпадковымі падаюцца словы, якія гучалі на Пятым з'ездзе Саюза пісьменнікаў СССР у 1971 годзе: «З асаблівай вострыняй, як заўсёды, стаіць на павестцы дня нашага пісьменніцкага мастацтва пытанне пра ідэяна-мастацкую якасць вашых твораў, пра сапраўдную пісьменніцкую працу і сілу рэвалюцыйнай ідэалогіі!..»

У пастанове ЦК 1972 года была звернута ўвага на недастаткова глыбокі аналіз працэсу развіцця савецкай літаратуры і мастацтва, узаемаўзбагачэння і збліжэння культур сацыялістычных нацый. Многія артыкулы, агляды, рэцэнзіі, на погляд аўтараў пастановы, адрозніваюцца невысокім філасофскім і эстэтычным узроўнем, сведчаць пра няздольнасць суадносіць з'явы мастацтва з жыццём. Да гэтага часу, падкрэслівалася ў выключна важным дакуменце, у крытыцы выяўляюцца прымірэнчае стаўленне да ідэйных і мастацкіх хібаў, суб'ектывізм, сяброўскія і групавыя прыхільнасці. Часам друкуюцца і такія матэрыялы, у якіх даецца непраўдзівая карціна гісторыі савецкага і дзярэвалюцыйнага мастацтва, перадузята ацэньваюцца асобныя мастакі і творы. Крытыка ўсё яшчэ недастаткова актыўная і паслядоўная ў сцвярджэнні рэвалюцыйных, гуманістычных ідэалаў мастацтва сацыялістычнага рэалізму, у раскрыцці рэакцыйнай сутнасці буржуазнай «масавай культуры» і дэкадэнцкіх плыняў, у барацьбе з рознага роду немарксісцкімі поглядамі на літаратуру і мастацтва, рэвізіянісцкімі эстэтычнымі канцэпцыямі. Гаварылася і пра тое, што партыйныя камітэты, міністэрствы і ведамствы, творчыя саюзы яшчэ не забеспечваюць патрабаванага кантролю за

крытыка-бібліяграфічнай дзейнасцю падведмасных органаў друку, выдавецтваў, адпаведных рэдакцый тэлебачання і радыё, слаба выкарыстоўваюць сродкі масавай інфармацыі для мэтанакіраванага ідэяна-эстэтычнага выхавання працоўных, для прапаганды найлепшых дасягненняў шматнацыянальнага савецкага мастацтва. У пастанове падкрэслена, што рэдакцый шэрагу газет і часопісаў не заўсёды патрабавальны да ідэяна-тэарэтычнага ўзроўню крытычных артыкулаў.

...Максім Танк пачаў з галоўнага: «Наша родная Камуністычная партыя разглядае літаратурна-мастацкую крытыку як важны сродак далейшага развіцця савецкай многанацыянальнай культуры, павышэння ідэяна-мастацкага ўзроўню літаратуры і мастацтва, іх ролі ў камуністычным выхаванні мас». І дакладвае пра тое, што ў ажыццяўленне пастановы ЦК КПСС «Аб літаратурна-мастацкай крытыцы» Саюз пісьменнікаў БССР правёў у лютым 1972 г. Пленум Праўлення СП БССР з парадкам дня: «Стан беларускай літаратурнай крытыкі». З дакладам выступіў намеснік старшыні Праўлення СП БССР Іван Паўлавіч Мележ. Размова, відавочна, адбылася грунтоўная, самая што ні ёсць сур'ёзная. Але ж мы пра ліст Максіма Танка і пра тое, што ён імкнуўся як найхутчэй далажыць у вышэйшую рэспубліканскую інстанцыю...

«...Грунтуючыся на рашэннях Пленума, прэзідыум Праўлення СП БССР лічыць неабходным ажыццявіць у будучым наступныя мерапрыемствы:

1. Сумесна з інстытутам літаратуры АН БССР імя Я. Купалы правесці тэарэтычную канферэнцыю аб метадалагічных асновах і прынцыпах савецкай крытыкі.
2. Аказаць дзейсную дапамогу ў распрацоўцы гісторыі беларускай савецкай крытыкі, якая распачата ў інстытуце літаратуры АН БССР імя Я. Купалы.
3. Рэкамендаваць секцыі крытыкі СП БССР праводзіць сходы па выніках літаратурнага года; рэгулярна наладжваць абмеркаванне актуальных творчых праблем, заслухоўваць справаздачы асобных крытыкаў аб сваёй рабоце. Сістэматычна абмяркоўваць літаратуразнаўчыя і крытычныя работы, што выходзяць у рэспубліканскіх выдавецтвах.
4. Абавязаць друкаваныя органы СП БССР — часопісы і газету «ЛіМ» — палепшыць работу аддзелаў крытыкі і бібліяграфіі, дабівацца павышэння ідэяна-эстэтычнага ўзроўню публікуемых матэрыялаў, умацоўваць аддзёлы кваліфікаванымі кадрамі, ствараць няштатны актыў з ліку маладых таленавітых крытыкаў.

Звярнуць увагу на неабходнасць рэгулярнай публікацыі аглядных і праблемных артыкулаў, прысвечаных творам на сучасную тэму, актуальным пытанням тэорыі сацыялістычнага рэалізму.
Пры часопісах арганізаваць «Круглы стол» крытыкаў для абмеркавання самых надзённых пытанняў (так, як гэта робяць «Вопросы литературы» альбо «Дружба народов»). Друкаваць агляды па прозе, паэзіі, крытыцы.
5. Лічыць ненармальным становішча, што ў рэдакцыі часопіса «Малодосць» адсутнічае аддзел крытыкі і бібліяграфіі. Абавязаць рэдкалегію часопіса ўвайсці з хадайніцтвам у вышэйшыя інстанцыі аб устанавленні дзвюх штатных адзінак для гэтага аддзела: аглядчыка і літсупрацоўніка

6. Прасіць Дзяржаўны Камітэт СМ БССР па друку выдаваць штогадовы зборнік лепшых крытычных артыкулаў; перавыдаць у 5-ці тамах «Гісторыю беларускай літаратуры»; выпусціць у свет у адным томе «Гісторыю беларускай літаратурнай крытыкі». Планаваць выданне штогодніх калектывных зборнікаў крытычных прац па важнейшых праблемах і пытаннях развіцця нашай літаратуры; шырэй практыкаваць выданне твораў лепшых беларускіх крытыкаў...

Прапаноў доволі шмат, але, нават калі і браць у разлік пэўную, запатрабаваную часам ідэалагічную стылістыку 1970-х, усё яны па сутнасці. За кожнай з іх фактычна стаіць жывая справа...

І далей — з ліста Максіма Танка: «7. Прасіць Цэнтральны Камітэт КП Беларусі устанавіць Дзяржаўную прэмію БССР па крытыцы і назваць яе імем Максіма Багдановіча, першага выдатнага беларускага крытыка.

8. Пашыраць і паглыбляць дзелавыя кантакты крытыкаў з рэспубліканскімі газетами, часопісамі, з тэлебачаннем і радыё.

9. Звярнуць увагу крытыкаў на неабходнасць распрацоўкі рэкамендацый па пытаннях вывучэння беларускай літаратуры ў школах, дапамагаць удасканальваць школьныя праграмы, удзельнічаць у складанні і напісанні новых дапаможнікаў і падручнікаў па літаратуры, ствараць літаратуразнаўчыя і крытычныя кнігі, разлічаныя на школьнікаў і педагогаў.

10. Абавязаць Бюро прапаганды мастацкай літаратуры шырэй прыцягваць крытыкаў для выступленняў на літаратурных вечарах і чытацкіх канферэнцыях, запрашаць іх для паездак па рэспубліцы з чытаннем лекцый і дакладаў.

11. Прадстаўляць крытыкам творчыя камандзіроўкі для вывучэння жыцця і напісання крытычных прац па важнейшых праблемах развіцця літаратуры. На творчыя семінары маладых літаратараў шырэй запрашаць пачынаючых крытыкаў і рэцэнзентаў.

12. Прасіць Міністэрства вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі БССР з новага навучальнага года ўвесці на апошнім курсе факультэта журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна спецыялізацыю ў галіне літаратурна-мастацкай крытыкі.

Лічыць неабходным на філалагічным факультэце БДУ імя У. І. Леніна арганізаваць пры кафедрах беларускай літаратуры спецсеминар па крытыцы са студэнтаў усіх курсаў філфака ў колькасці 15-20 чалавек.

Прасіць Міністэрства наладзіць абмен студэнтамі філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна з універсітэтамі іншых саюзных рэспублік для грунтоўнага вывучэння нацыянальных літаратур братніх народаў».

Вялікая праграма для дзеяння. Штосьці з задуманага, запланаванага, агучанага было і зроблена. Нешта, нягледзячы на ўсё высокі напал узятых пытанняў, засталася толькі ў планах... І далёка не адзін толькі Саюз пісьменнікаў у гэтым вінаваты. У любым выпадку ліст старшыні творчай арганізацыі ў ЦК Кампартыі нагадаў: шмат што з ранейшых задум усё ж можна было б і ў нашым часе ўзяць на ўзбраенне.

Кастусь ЛЕШНІЦА,
Вячаслаў СЕЛЯМЕНЕВ